

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 19-07-2019

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 02-09-2019

Araştırma Makalesi / Research Article

INTERNATIONAL JOURNAL OF VOLGA - URAL AND TURKESTAN STUDIES (IJVUTS), VOLUME 1, ISSUE 2, P. 254 - 268.

ULUSLARARASI İDİL - URAL VE TÜRKİSTAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (IJVUTS), CİLT 1, SAYI 2, S. 254 - 268.

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Geçen Dinî Terimlerin Karşılaştırılması¹

Tuğçe Burcu DEMİR²

Özet

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi Türk dilinin Güney-Batı lehçelerini oluştururlar. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagauz Türkçesi Batı Oğuz Türkçesi kolunu; Türkmen Türkçesi, Horasan Türkçesi ise Doğu Oğuz Türkçesi kolunu oluşturur. Türkmen Türkçesi bulunduğu konum ve etnik yapıya bağlı olarak Oğuz lehçelerinin özellikleri ile Kuzey-Doğu (Kıpçak) lehçelerinin bazı özelliklerini de taşır. Türkler yüzyıllar içinde farklı coğrafi bölgelere yayılmışlardır. Bu sebeple birbirlerinden habersiz bir şekilde müşterek edebî ürünler meydana getirmişlerdir. Edebî ürünler içinde sözlü edebiyat geleneğinin önemli ürünlerinden birisi de atasözleridir. Atasözleri bir milletin ortak değerleridir. Bazı atasözlerinde benzerliklerin olmasının sebebi ortak duygu ve düşünceye sahip olunmasından kaynaklanmaktadır. Her milletin kendine özgü atasözleri vardır. Atasözleri sosyoloji, psikoloji, tarih, halk bilimi gibi birçok alanı ilgilendirmektedir. Din ise sosyal hayatı ilgilendiren bir kurumdur. Toplumsal hayata yön veren din ile ilgili atasözlerinin kapsamı da çok geniştir. Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi atasözlerinde bulunan dinî terimler karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Türkçedeki dinî terimleri içeren atasözlerinin hem Türk lehçelerinde hem de başka dillerdeki dinî terimleri içeren atasözleri ile yapılabilecek olan araştırmalara bir katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Tespit edilecek ortak atasözleri ile Türk ve Türkmen toplumunun dine bakış açılarındaki benzerlikler ile farklı coğrafyalarda olsalar dahi din olgusunun değişmediği ortaya konulmak istenmiştir. Belirlenecek olan farklı atasözlerinde ise yaşanan coğrafyada diğer toplumlarla etkileşim sonucunda atasözlerinde nasıl değişimler olduğu belirlenerek Türkmen toplumunun daha yakından tanınacağı öngörülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri, Türkmen Atasözleri, Dinî terimler.

The Comparison of Religious Terms in Turkmen Turkish and Turkish of Turkey Proverbs

Abstract

Turkey Turkish and Turkmen Turkish, the Turkish language form the South-West dialects. Turkey Turkish, Azerbaijani and Turkish Gagauz Turkish West Oghuz Turkish lever; Turkmen Turkish, Horasan Turkish East Oghuz Turkish branch forms. Turkmen Turkish has the characteristics of Oghuz dialects and some features of

¹ Başkent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Genç Türkologlar Yaz Semineri'nde Sunulmuş Bildiridir. 27-28 Haziran 2019.

² Yüksek Lisans, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, tugceburcudemir@gmail.com

North-East (Kipchak) dialects depending on the location and ethnicity. Turks have spread to different geographical regions over the centuries. For this reason, they have created common literary products unaware of each other. Proverbs are one of the important products of oral literary tradition among literary products. Proverbs are common values of a nation. Some proverbs have similarities because they have common feelings and thoughts. Every nation has its own proverbs. Proverbs concern many fields such as sociology, psychology, history, folklore. Religion is an institution that concerns social life. The scope of the proverbs about religion that directs social life is also very wide. Religious terms found in Turkey Turkish and Turkmen Turkish proverbs in this study, in a comparative way. It is aimed to contribute to the researches which can be done with the proverbs which contain religious terms in Turkish both in Turkish dialects and with proverbs that contain religious terms in other languages. With the common proverbs to be determined and the similarities in Turkish and Turkmen society's perspectives on religion, it was aimed to reveal that the fact of religion did not change even if they were in different geographies. In the different proverbs to be determined, the changes in proverbs as a result of the interaction with other societies in the geography of the living were determined and it was tried to predict the recognition of the Turkmen society more closely.

Key Words: Proverbs, Turkmen Proverbs, Religious terms.

Giriş

1. Türkmenler ve Türkmen Türkçesi

1.1. Türkmenler

Türkmen adı ilk defa 11. yüzyılda yazılan *Divânu Lugâti't-Türk'te* geçer. *Bazı tarihçiler Türkmen adının çok daha eski olduğunu ileri sürmüşlerdir* (Korkmaz 2013, s. 199). Kaşgarlı Mahmut, Büyük İskender'e atfedilen bir hikâyede, Büyük İskender Türk diyarına yöneldiği bir zamanda 24 kişi ile karşılaşır ve bunlara "*Türk mânend*" der yani "Bunlar Türklere benziyorlar." anlamındadır. *Türk sözcüğüne Farsça mânend "benzer" sözünün eklenmesiyle bu sözcüğün oluştuğunu aktarır* (Ercilasun; Akkoyunlu 2018, s. 520). *Türkmen adı Reşidüddin'in Camiü't Tevarih ve Ebülğazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime adlı eserinin içinde yer almıştır* (Korkmaz 2013,s. 199). Türkmen adının birçok Türkolog tarafından açıklaması yapılmıştır. Türkmen adı için *Hüseyn Hüsamettin Türkmen "büyük Türk", Necip Asım Türk+man "Türk eri", Vambery Türk+men "Türklük, Türkler", J. Deny Türkmen "koyu Türk, halis kan Türk"* şeklinde ifade ederler (Çakmak 2015,s. 179). Korkmaz'a göre en tutarlı açıklamayı yapan J. Deny'dir. Deny' ye göre *Türkmen adı, Türk sözüne "büyüklik, üstünlük, fazlalık" anlamları katan +man abartma ekinin eklenmesinden oluşmuştur. Yani Türkmen "koyu Türk, saf kan Türk"* anlamındadır. Bu görüşü G. Németh, V. Minorsky, İ. Kafesoğlu gibi Türkologlar tarafından da benimsenmiştir (Korkmaz 2013,s. 199)

11. yüzyılın ortalarında Büyük Selçuklu Devleti'ni kuran Türk boyuna Oğuz ismi yanında *Türkmen adı da verilmiştir* (Çakmak 2015, s.179). *11. yüzyılda Selçuklular Batt'ya göç edince geride bırakmış oldukları Türk boyu, Türkmenlerdir* (Korkmaz 2013, s. 198). Daha sonraki zamanlarda Moğol İstilasası yüzünden oldukça zayıflamışlardır. Oğuzların-Türkmenlerin tarih sahnesine çıktığı dönemlerde bazı Oğuz kabileleri İslamiyet'i kabul etmişlerdir. İslamiyet'i

kabul eden Müslüman Oğuzları, Selçuk Bey himaye etmiştir. Oğuzlar tarafından kurulan Yabgu Devleti'nin yıkılmasından sonra Oğuzların bir kısmı Karadeniz'in kuzeyinden batıya göç etmiştir. Diğerleri ise Cend, Horasan ve Anadolu topraklarına göç ederler (Çakmak 2015,s. 180). Göç etmeyip buldukları yerlerde kalan Oğuzlar ise Mangışlak ve Seyhun boylarında yerleşmişlerdir (Çakmak 2015, s.180). Bugün Orta Asya'da yaşayan Türkmenler bu oğuzların soyundan gelenlerdir. Türkmenler tarafından *ata vatan* olarak adlandırılan Türkmenistan, 13. yüzyıldan itibaren önce Moğol hâkimiyeti daha sonra Timurluların hâkimiyeti altına girmiştir. 19. yüzyılda ise Rus egemenliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır. 1917 yılında da Sovyet Birliği içerisinde yer alırlar. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Korkmaz 2013, s.198).

1.2. Türkmenistan

Türkmenler, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlıklarını ilan ederek Türkmenistan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır (Korkmaz 2013, s. 198). Türkmenistan Hazar Denizi'nin doğusunda yer alır. Güneyde İran, güneydoğusunda Özbekistan, kuzeydoğusunda Karakalpaklar ile komşu olan bir Orta Asya ülkesidir. Başkenti Aşkabat'tır. Türkmenler yoğun bir biçimde Türkmenistan Cumhuriyeti'nde yaşar. Geri kalan Türkmenler ise Özbek ve Karakalpak gibi Türk illerine dağılmışlardır. Afganistan, Çin, İran ve Türkiye'de de yaşamaktadırlar (Bozkurt 2012,s. 320). Türkmenistan'da Türkmenler dışında Azerbaycan Türkleri, Kazaklar, Karakalpaklar, Ermeniler Ruslar, Tatarlar ve Özbekler de yaşamaktadır (Çakmak 2015, s. 182).

Türkmenler pek çok boydan ve aileden oluşmaktadır. Bu boylar Çavdar, İmrili, Yomut, Göklen, Teke, Sarık, Salur ve Ersarı boylarıdır. Bu boylarda kendi içinde oymaklara ayrılır (Bozkurt 2012,s. 321).

1.3. Türkmen Türkçesi

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi Türk dilinin Güney-Batı lehçelerini oluştururlar. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagauz Türkçesi Batı Oğuz Türkçesi kolunu; Türkmen Türkçesi, Horasan Türkçesi ise Doğu Oğuz Türkçesi kolunu oluşturur. Türkmen Türkçesi bulunduğu konum ve etnik yapıya bağlı olarak Oğuz lehçelerinin özellikleri ile Kuzey-Doğu (Kıpçak) lehçelerinin bazı özelliklerini de taşır (Altinel 2003, s.1). Çağatay Türkçesi ve Kıpçak Türkçesi gibi bazı lehçelerin etkisinde kalsa da Oğuzca Türkçesine özgü eski özellikleri de en iyi şekilde korumuştur (Korkmaz 2013, s. 199).

Türkmen yazını 13. yüzyılda başlar. Türkmenler dağınık bir şekilde olmalarından dolayı uzun süre yazı dilleri olmamış ve Türkmen dilinin birçok ağızı bulunmaktadır. Türkmen yazı dili eski Türkmençe içerisinde doğar ve yazının gelişmesi ile yaygınlaşır. Türkmen yazı dili her şeyden önce sözlü destan geleneğine bağlıdır. Oğuz göçleri ile Türklerin çevresini oluşturma bozkır hayatı yoğun kültür etkisine kapalıdır. Bu sebepten dolayı Türkmenlerde halk tipi destan geleneği gelişmiştir (Bozkurt 2010, s. 321).

Türkmen Türkleri, klasik edebiyatlarını Hoca Ahmet Yesevi ile başlatırlar. Kıssa-i Yusuf ve 12. yüzyıldan kalan Yesevi' nin Divân-ı Hikmet'ini Eski Türkmençe sayarlar (Bozkurt 2010, s. 321). Klasik Türkmen yazı dili 18. yüzyılda oluşur. Mahtıngulı, Seydî, Azadî, Gurbandurdı Zelibî, Mollanepes, Talibî, Miskin Kılıç gibi şair ve yazarlar bu dili işler ve geliştirirler (Buran; Alkaya 2017, s.121). Türkmen edebî dili Türkmen-Yomut ağızlarına dayanmaktadır (Çakmak 2015, s. 182).

Türkmen Türkleri, yazılı edebiyatlarının başlangıcından (18.yy) 1928'e kadar Arap alfabesini, 1928-1940 yılları arasında Lâtin alfabesini, 1940 yılından sonrada Kiril alfabesini kullanmışlardır. Türkmenistan Meclisi, 1993 yılında adlığı bir kararla Lâtin alfabesini esas alan yeni Türkmen alfabesine geçmeyi kabul etmiştir. Sovyet döneminde, edebî dil için Yomut ve Teke ağızları esas alınmıştır. Zamanla diğer ağızlarında yazı dilinde kullanılması ile Türkmen Türkçesi bugünkü hâlini almıştır (Kara 2007, s.229).

2.Türkmen Atasözleri

Atasözleri her dilde vardır. Atasözleri, halkın zekâsının inceliklerini ve kıvraklığını dolaylı yoldan benzetmeler ile ifade eden, öğretici ve yön gösterici sözlerdir. Bir toplumun töre, dünya görüşünü ve yaşam koşullarını yansıtan halk kültürünün, halk biliminin en önemli türlerindedir (Doğan 1997, s. 68). Ömer Asım atasözlerini şu şekilde ifade eder: “*Sosyoloji, psikoloji, felsefe, tarih, ahlak, folklor gibi birçok yönlerden inceleme konusu edilmeye değer olan ulusal varlıklar, deyiş güzelliği, anlatım gücü, kavram zenginliği bakımından çok önemli dil yapılarıdır.*” **Divânu Lugâti't-Türk'te** atasözleri **Arapça mesel, Türkçe sav** sözcükleri ile anılmıştır. **Klasik Türk Edebiyatı** döneminde bu kavram için **mesel veya darbimesel de kullanılmıştır** (Aksoy 1988, s. 131). Bugün ise **atasözleri** veya **atasözü** ifadesi kullanılmaktadır. Uzun bir dönem Rusların egemenliği altında yaşayan Türkmenistan'da her alanda olduğu gibi edebiyatta da Rus etkisi olmuştur. Ruslar atasözlerini oluşum şekillerinden hareketle *poslovitsa* ve *pogovorka* olmak üzere iki kısma ayırırlar. Bu etki sonucunda Türkmenler de atasözlerini **atalar sözi** veya **nakıl** olarak ikiye ayırmışlardır (Özdemir 2014, s.31). *Atalar sözi* veya *nakıl* eş anlamlı kelimelerdir (Annaberdiyev 2012, s.12). Atasözleri

kalıp sözlerdir. Bir toplumun yaşayışını, inaniş, hayata bakış açısını yani maddi-manevi bütün değerlerini ortaya koyar. Her milletin kuşaktan kuşağa aktarılan birçok atasözü bulunmaktadır (Alkayış 2009, s. 287). Atasözleri insanları genellikle düşündürür, öğüt ya da uyarı yoluyla bilgilendirir veya güldürür.

Türkmen halkının hayatını, kültürel özelliklerini kendilerine has bir şekilde yansıtan atasözleri bulunmaktadır. Bu durum genel olarak Türk atasözlerinden farklı değildir. Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi atasözlerinde görülen ortak temaların fazlalığı dikkat çekmektedir (Sis 2005, s.258). Atasözlerindeki temalara dikkat edilirse yiğitlik, vatan sevgisi, komşu haklarının önemi, akıl ve edebın önemi, kadının toplumdaki yeri gibi konuların işlendiği görülür (Çakmak 2015, s. 185).

Sosyal olaylar, doğa olayları, din ve felsefe, gelenek ve göreneklerin atasözlerine çok fazla konu olduğu görülür. İslam dinine bağlı oluşan atasözleri Türklerde oldukça fazladır. Çünkü Türkler, İslâmiyet'i benimseyince yeni bir kültür ve bakış açısı ile karşılaştılar. Bu dinin kurallarını öğrenmek için dinî terimleri atasözlerinde kullanmaya başladılar. Din, din adamı, dinin öğretileri veya kuralları ile ilgili kavramlar için kullanılan kelimeler dinî terimler başlığı altında sınıflandırılmaktadır. Din sosyal hayatı ilgilendiren bir kurumdur. Toplumsal hayata yön veren din ile ilgili atasözlerinin kapsamı da çok geniştir.

Bu çalışmada Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi atasözlerindeki dinî terimlerin karşılaştırılması yapılmıştır. Karşılaştırma iki başlık hâlinde incelenmiştir : “*Tam benzerlik gösteren atasözleri, Birden fazla sözcüğü değişik olan atasözleri*” başlıkları hâlinde incelenmiştir. Bu çalışmada Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan *Karşılaştırmalı Türkmen Atasözleri kitabı* ve Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler* adlı eserinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte Türkmen Türkçesi atasözlerinde anlamı bilinmeyen bazı kelimelerin Türkiye Türkçesi karşılığı verilmiştir.

2.1. Tam Benzerlik Gösteren Atasözleri

TrmT. Adam adamyň şeytany (KTA, s.14)

TT. İnsan insanın şeytanıdır (ADS, s. 239)

TrmT. Ajal geldi jahana, baş agyry --- bahana (KTA, s. 20)

TT. Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane (ADS, s. 298)

TrmT. Alla daga görä gar ýagdyrar (KTA, s. 27)

“Allah dağa göre kar yağdırır.”

TT. Allah dağına göre kar verir (ADS, s. 98)

TrmT. Alladan gorkmaýandan gork (KTA, s. 27)

TT. Kork Allah’tan korkmayandan (ADS, s. 270)

TrmT. Arayan tapar möwlasyny—da belasyny—da (KTA, s. 31)

TT. Arayan Mevlası’nı da bulur, belasını da (ADS, s. 106)

TrmT. Bir dinsiziň hakyndan bir imansyz geler (KTA, s. 74)

TT. Dinsizin hakkından imansız gelir (ADS, s. 176)

TrmT. Goňşy haky—Taňry haky (KTA, s. 155)

TT. Komşu hakkı Tanrı hakkıdır (ADS, s. 269)

TrmT. Gyssag işe şeytan garyşar (KTA, s. 131)

TT. Acele işe şeytan karışır (ADS, s. 74)

TrmT. Namaza meýli bolmadygyň gulagy azanda bolmaz (KTA, s. 232)

“Namaza meyli olmayanın kulağı ezanda olmaz.”

TT. Namazda gözü olmayanın ezanda kulağı olmaz (ADS, s. 289)

TrmT. Ölümü gören gyzzyrma razy bolar (KTA, s. 247)

“Ölümü gören sıtmaya razı olur.”

TT. Ölümü gören hastalığa razı olur (ADS, s. 298)

TrmT. Öleni ýer beğensin, galany il (KTA, s. 245)

“Öleni yer beğensin, kalanı el.”

TT. Ölürse yer beğensin, kalırsa el beğensin (ADS, s. 299)

TrmT. Ölüsü bolan üç gün ağlar, dälisi bolan ölinçä (KTA, s. 247)

“Ölüsü olan üç gün ağlar, delisi olan ölünceye(kadar).”

TT. Ölüsü olan bir gün ağlar, delisi olan her gün (ADS, s. 299)

TrmT. Öleýin diýip ölüp bolmaz, galaýyn diýip galyp bolmaz (KTA, s. 246)

TT. Öleyim demekle ölünmez, kalayım demekle kalınmaz (ADS, s. 293)

TrmT. Sabyr aýy bolsa – da, soňy süýji (datly) (KTA, s. 263)

“Sabır acı olsa da, meyvesi tatlıdır.”

TT. Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır (ADS, s. 305)

TrmT. Sabyr eden salamat bolar (KTA, s. 263)

“Sabredenin sonu selamettir.”

TT. Sabrın sonu selamettir (ADS, s. 305)

TrmT. Şeytanyň dostlugy dar agajyna çenli (KTA, s. 280)

TT. Şeytanın dostluğu darağacına kadardır (ADS, s. 321)

TrmT. Taýak jennetden çykypmyş (KTA, s. 16)

TT. Dayak cennetten çıkmıştır (ADS, s. 165)

TrmT. Ýagşylaryň ýagşylyk her kişinin işidir, ýamanlyga ýagşylyk är kişinin işidir (KTA, s.310)

TT. İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârıdır (ADS, s. 246)

TrmT. Ýalançynyň öýi ýandy, hiç kim ynanmady (KTA, s. 314)

TT. Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış (ADS, s. 338)

TrmT. Ýarym lukma jandan eder, ýarym molla dinden (KTA, s. 321)

TT. Yarım doktor candan eder, yarım hoca dinden eder (ADS, s. 341)

2.2. Birden Fazla Sözcüğü Değişik Olan Atasözleri

TrmT. Ajaly ýeten syçan pişigiň guýrugyny dişlär.(KTA, s. 20)

“Eceli gelen sıçan, kedinin kuyruğunu ısırırmiş.”

TT. Eceli gelen köpek cami duvarına işer (ADS, s. 186)

TrmT. Bermese Biribar, neylesin maldar (KTA, s. 70)

“Vermezse Allah, neylesin hayvancı(kul).”

TT. Vermeyince Mabut, neylesin Sultan Mahmut (ADS, s. 337)

TrmT. Borçly ölmez, burjuly öler (KTA, s. 81)

“Borçlu ölmez, sancılı ölür.”

TT. Borçlu ölmez, benzi sararır (ADS, s. 146)

TrmT. Däli дәlini söyер, molla--- ölini (KTA, s. 98)

“Deli deliyi sever, molla ölüyü.”

TT. Deli deliden hoşlanır, imam ölüden (ADS, s. 167)

TrmT. Dawagäriň kazy bolsa, dadyňa Alla yetişsin (KTA, s. 94)

“Kavga ettiğin kişi kadıysa yardımına Allah yetişsin.”

TT. Davacın kadı olursa yardımcın Allah olsun (ADS, s. 67)

TrmT. Eşek Mekgä gider, hajy bolmaz (KTA, s. 124)

“Eşek Mekke’ye gitse de hacı olmaz.”

TT. Deve Kâbe’ye gitmekle hacı olmaz (ADS, s. 173)

TrmT. Haramdan gelen harama akar (KTA, s. 200)

TT. Haramın temeli olmaz (ADS, s. 220)

TrmT. Hudaý uranyňy pygamber hasasy bilen dürtermiş (KTA, s. 187)

“Hüda’nın vurduğunu, peygamber asasıyla dürtermiş.”

TT. Allah’ın ondurmadığını, peygamber sopa ile kovar (ADS, s. 98)

TrmT. Jennetiň gapysyny eneler açarlar (KTA, s. 206)

“Cennetin kapısını anneler açarlar.”

TT. Cennetin kapısını cömertler açar (ADS, s. 153)

TrmT. Kör leglegiň höwürtgisini Alla gurar (KTA, s. 218)

“Kör leyleğin yuvasını Allah kurar.”

TT. Kör kuşun yuvasını Allah yapar (ADS, s. 205)

TrmT. Şeriagatyň kesen barmagy ganamaz (KTA, s. 280)

“Şeriatın kestiği parmak kanamaz.”

TT. Şeriatın kestiği parmak acımaz (ADS, s. 321)

TrmT. Ululyk Hudaýa ýagşy (KTA, s. 20)

“*Büýüklük Hüda’ya yakışır.*”

TT. Büyüklük Allah’a mahsus (ADS, s. 164)

TrmT. Uýatsyza günde bayram, günde toy (KTA, s. 298)

“*Utanmayana her gün bayram, her gün düğün.*”

TT. Deliye her gün bayram (ADS, s. 168)

Değerlendirme

Din, bir toplumdaki bütün bireylerin hayata bakış açısını, dünyayı yorumlayışını, yaşama biçimini ve toplumsal ilişkilerini etkiler. Bu yüzden dinî terimler toplumdaki genel işlevleri sebebiyle atasözlerinde büyük oranda yer almıştır. İncelenen atasözlerinde rastlanılan dinî terimler genellikle “ *Allah, Mevla, Tanrı, Hüda, ezan, ecel, namaz, imam, hoca, Mekke, peygamber, haram, cennet, yalan, iyilik-kötülük, şeytan, sabır, dinsiz- imansız*” gibi kelimelerle oluşturulmuştur. Bu terimlerin her birisi içerisinde bulunduğu cümleye farklı bir anlam yüklemiştir. Örneğin, Allah kelimesi ile birlikte Tanrı, Mevla, Hüda terimleri de kullanılmıştır. Atasözlerinde geçen Allah; güç, büyüklük, adalet, doğruluk anlamlarını bünyesinde toplayarak, bir temsil niteliği kazanmıştır. Türkmen Türkçesi atasözlerinde geçen *Hüda* yerine Türkiye Türkçesinde *Allah* adı kullanılmıştır.

Atasözleri hayatın ve toplumun gerçeklerini bazen öğüt verici bir üslupla daha ılımlı bir şekilde ifade ederken bazen de çok sert bir şekilde dile getirir. Örneğin, “*TrmT. Sabyr ajy bolsa – da, soňy süýji (datly)*” “*Sabır acı olsa da, meyvesi tatlıdır.*”, “*TT. Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır.*” atasözünde daha ılımlı bir yaklaşım varken; “*TrmT. Haramdan gelen harama akar.*”, “*TT. Haramın temeli olmaz.*” atasözünde daha kesin bir ifade vardır.

Türkmen Türkçesi atasözlerinde geçen *molla* terimi Türkiye Türkçesi atasözlerinde *hoca* veya *imam* kelimeleri ile karşılanmıştır. Örneğin, “*TrmT. Däli дәlini söýer, molla--- ölini*” “*Deli deliyi sever, molla ölüyü.*”, “*TT. Deli deliden hoşlanır, imam ölüden*” ; “*TrmT. Ýarym lukma jandan eder, ýarym molla dinden*” , “*TT. Yarım doktor candan eder, yarım hoca dinden eder.*”

Dinî içerikli atasözlerinde dünya hayatının bir sonu olduğu, ahiret yolculuğunu ifade eden ölüm teriminde ise ölümden kaçışın olmadığı, ölüm yerine insanların yaşamak için her şeye

razı olacağı anlatılır. Örneğin, “TrmT. Ölümü gören gyzzyrma razy bolar, “Ölümü gören sıtmaya razy olur.”, TT. Ölümü gören hastalığa razy olur.” ; “TrmT. Öleyin diyip ölüp bolmaz, galaýyn diyip galyp bolmaz.” , “TT. Öleyim demekle ölümez, kalayım demekle kalınmaz.”

Sonuç

Atasözleri belirli tecrübeler sonucunda elde edilen sözlerdir. Halkın düşünce yapısının inceliklerini dolaylı yollardan benzetmeler yaparak gözler önüne serer. Atasözleri, anlam bakımından bütün insanlara hitap edecek tarzdadır. Türkler, İslamiyet ile tanışınca sözlü kültürün bir parçası olan atasözlerine dinî terimlerin yansması gayet tabidir. Çünkü din, insan ve toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Dinin insanlar arasında yayılmasında, nesilden nesile dindeki emir ve yasakların kolay bir şekilde öğretilmesinde atasözlerinin önemi büyüktür.

Atalarımız, aynı coğrafyada uzun yıllar beraber yaşamışlardır. Ana yurtlarından ayrılıp başka yerlere yerleşirken kültürel değerlerini korumuş ve beraberlerinde getirmişlerdir. Atasözlerinde dinî terimlerin karşılaştırılması sonucunda farklı coğrafyada yaşamış olan Türkiye Türkleri ve Türkmenistan Türkleri toplumunun aslında hayata bakış açıları ve dine bakış açılarının aynı olduğu gözlenmiştir. Her ne kadar *tam benzerlik gösteren atasözleri, birden fazla sözcüğü değişik olan atasözleri* başlıkları hâlinde incelenmiş olsa da verilen mesaj, anlatılmak istenen duygu aynıdır.

Kısaltmalar

ADS: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü

KTA: Karşılaştırmalı Türkmen Atasözleri

TrmT: Türkmen Türkçesi

TT: Türkiye Türkçesi

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri, Deyimler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 131-166.
- Alkayış, F. (2009). Dini İçerikli Atasözleri Üzerine. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 287-292.
- Annaberdiyev, D. (2012). *Türkmen Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım Doktora Tezi*. İzmir.
- Bozkurt, F. (2012). *Türklerin Dili*. Konya: Eğitim Yayınevi.

- Buran, Ahmet ; Alkaya, Ercan. (2017). *Çağdaş Türk Lehçeleri*.Ankara: Akçağ Yayınları
- Çakmak, C. (2015). Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Bulunan Benzer Atasözleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 177-189.
- Doğan, Levent. (1997). Türkmenistan Atasözleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*.68-87.
- Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânu Lugâti't- Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Geldiyev, G., & Karayunusoğlu, Y. (2017). *Karşılaştırmalı Türkmen Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kara, Mehmet, (2007). Türkmen Türkçesi, 231-290. In: *Türk Lehçeleri Grameri* (Eds: Ahmet Bican Ercilasun) Akçağ Yayınları.Ankara.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özdemir, A. (2014). Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki At İle İlgili Atasözleri Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sis, N. (2005). Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 257-266.

Extended Abstract

Login

1. Turkmen and Turkmen Turkish

1.1. Turkmen

The first name of the Turkmen was written in the 11th century. Bazı tarihçiler Türkmen adının çok daha eski olduğunu ileri sürmüşlerdir (Korkmaz 2013, s. 199). Mahmut in Kaşgar, in a story attributed to Alexander the Great; When Alexander the Great turned to the Turkish land, he met 24 people and called them "Turkish manend", meaning "they look like Turks". Turkish word in the Persian mânend "similar" is formed by addition of said transfers this word (Ercilasun; Akkoyunlu 2018, p. 520).

In the middle of the 11th century, the Turkish tribe that established the Great Seljuk State was given the name of Oghuz as well as the Turkmen (Çakmak 2015, p.179). When the Seljuks migrated to the West in the 11th century, the Turkish tribes they left behind were Turkmens (Korkmaz 2013, p. 198). In the period when the Oghuz-Turkmens appeared on the stage of history, some Oghuz tribes accepted Islam. After the fall of Yabgu State founded by the Oghuzes, some of the Oghuzes migrated from the north of the Black Sea to the west. Others migrate to Cend, Horasan and Anatolia (Çakmak 2015, p. 180). The Oguzs who did not migrate and remained in their places were settled in Mangışlak and Seyhun tribes (Çakmak 2015, p.180). Today, Turkmens living in Central Asia are descendants of these Oghuzes.

1.2. Turkmenistan

The Turkmens declared their independence on 27 October 1991 after the collapse of the Soviet Union in 1991 and established the Republic of Turkmenistan (Korkmaz 2013, p. 198). Its capital is Ashgabat. Turkmens live intensively in the Republic of Turkmenistan. Apart from Turkmen, Azerbaijanis, Kazakhs, Karakalpaks, Armenians, Russians, Tatars and Uzbeks also live in Turkmenistan (Çakmak 2015, p. 182).

1.3. Turkmen Turkish

Turkmen Turkish, depending on the location and ethnic structure of the features of Oguz dialects and North-East (Kipchak) dialects also have some features (Altinel 2003, p.1). Although it has been influenced by some dialects such as Chagatai Turkish and Kipchak Turkish, it has preserved the old characteristics of Oguz Turkish in the best way (Korkmaz 2013, p. 199). Turkmen literature starts in the 13th century. Since the Turkmens are scattered,

they have not had written languages for a long time and the Turkmen language has many mouths. Turkmen literary language is based on Turkmen-Yomut dialects (Çakmak 2015, p. 182).

2. Turkmen Proverbs

Proverbs are in every language. Proverbs in *Divan-ü Lügat-it Türk* have been mentioned with the Arabic parable and Turkish arguments. Divan literature and Ottoman Turkish period for this concept was used in the parable or *darbimesel* (Aksoy 1988, p. 131). Today, proverbs or *darbimesel* are used. Turkmenistan, which lived under the sovereignty of the Russians for a long time, had a Russian influence in literature as in all other fields. The Russians divide the proverbs into two parts: *poslovitsa* and *pogovorka*. As a result of this effect, Turkmenians have also divided proverbs into two proverbs (Özdemir 2014, p.31). Every nation has many proverbs that are transmitted from generation to generation (Alkayis 2009, p. 287). Proverbs usually make people think, inform or warn or laugh.

There are proverbs that reflect the life and cultural characteristics of the Turkmen people in their own way. This situation is generally no different from Turkish proverbs. Turkmen Turkish and Turkey is remarkable abundance of common themes seen in Turkish proverbs (Sis 2005, s.258). If we pay attention to the themes in proverbs, it is seen that subjects such as importance of work, valor, love of homeland, importance of neighboring rights, reason and literary importance, women's place in society (Çakmak 2015, p. 185).

In this study, Turkish and Turkmen in Turkey Turkish proverbs comparison has been made of the religious term. The comparison was made under two headings. Proverbs, which show full similarity, are examined in the form of proverbs titles that have more than one word. In this study, the book of *Comparative Turkmen Proverbs* published by Turkish Language Association and Ömer Asım Aksoy's *Proverbs and Idioms* are used. However, the Turkmen are given meaning in Turkish proverbs Turkey Turkish equivalent of some unknown words.

The Result

Proverbs are words obtained as a result of a life. It makes it possible for people to see the subtleties of their intelligence indirectly. The proverbs reflecting the cultural characteristics of the Turkmen people were expressed in a sincere and understandable way. There is no difference between Turkish and Turkish proverbs in terms of structure and sentence organization. In terms of meaning, it is appealing to all people. When the Turks meet Islam, it is quite clear that the religious terms are a reflection of their proverbs, which are part of the

oral culture. Because religion has an important place in human and community life. In the spread of religion among the people, the proverb is of great importance in teaching descendants and prohibitions in the generation.